

קונטרס

בשופר גדול

ובו בירור מקיף בענין כשרות השופר והידורו

**נערך על ידי מפעל ארחות הלכה
לאור משנת רבינו מאור הגולה
כמוהר"ר דוד משרקי (מזרחי) זיע"א**

ראשי הפרקים

עיקר דין השופר במשנה ובגמ'.

פסק ההלכה לרוב הפוסקים.

בשיטת הרמב"ם בזה.

פסק ההלכה לרוב הפוסקים.

שיטה ג' דעת המרדכי.

סיכום השיטות.

ביאור פסק הש"ע.

קרבן הכבשים שאינו כפוף להרמב"ם וסיעתו.

מין כפוף או כפוף במציאות.

סיכום הדברים בכוונת ראיית השופר בזמן התקיעה.

בגדר שיעור הכפוף.

שינוי צורת השופר מצורתו הטבעית.

על ידי חימום ברותחין וכדו' הנקרא מעובד או חצי מעובד.

מה שקודחים החור הצר ואינו במקומו הטבעי.

שינוי בקול השופר מחמת עיבודו.

שינוי השופר לנוי וליופי.

שיעור הכפיפה לכתחילה.

כפיפה כלפי הארץ.

הדרגות בכפיפה.

עיקר הכפיפה בראש השופר.

סיכום העולה מהנ"ל.

במנהג תימן בזה.

עיקר דין השופר במשנה ובגמ'

משנה בראש השנה פ"ג ב': כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן אמר רבי יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר במשוך בקרן היובל.

ובמשנה ג: שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר.

ובמשנה ה: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות רבי יהודה אומר בראש השנה תוקעין בשל זכרים [ופרש"י - אילים, שסתמן כפופין^א] וביובלות בשל יעלים.

וביאר הראשונים שמשנה ראשונה מיירי בדיעבד וכלשונה 'כשרין' שמשמעה דיעבד, ואילו המשנה השניה בלכתחילה. והשלישית דעת ר"י.

ובגמרא כו: אמר רבי לוי מצוה של ראש השנה ושל יום הכפורים בכפופין ושל כל השנה בפשוטין והתנן שופר של ראש השנה של יעל פשוט הוא דאמר כי האי תנא דתניא רבי יהודה אומר בראש השנה היו תוקעין בשל זכרים כפופין וביובלות בשל יעלים ולימא הלכתא כרבי יהודה אי אמרת הלכתא כרבי יהודה הוה אמינא אפילו של יובל נמי כרבי יהודה סבירא ליה קא משמע לן במאי קמיפלגי מר סבר בראש השנה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי וביום הכפורים כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי ומר סבר בראש השנה כמה דפשיט איניש דעתיה טפי ובתעניות כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי^ב ע"כ.

^א ועי' במאירי (שם כו, ב) שכ': תוקעין בשל זכרים ר"ל שופר של איל שהוא כפוף ולא דוקא זכרים ולא נקבות אלא זכרים דקאמר פירושו אילים שתרגומו דכרין וקרן שלהם כפוף. עכ"ל. ועי' גם מש"כ להלן ב' הערוך בביאור המילה יעל שהוא כשבה נקבה.

^ב וכ' רש"י: כמה דכייף איניש - בתפלתו, פניו כבושין לארץ, טפי עדיף, משום והיו עיני ולבי שם (מלכים א', ט), הלכך, בראש השנה דלתפלה, ולהזכיר עקידת יצחק בא - בעינן כפופין, ויובלות שהן לקרוא דרור - בעינן פשוטין, וגזירה שוה לית ליה. עכ"ל.

פסק ההלכה לרוב הפוסקים

וכן פסקו רוב הפוסקים כדברי רבי לוי וכד' רבי יהודה בר"ה¹. ובהתאם לכך כתב הטור או"ח סימן תקפו בזה"ל: שופר הראוי לתקוע בו כיצד שיהא של איל וכפוף דא"ר אבהו [טז]. למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידתו של יצחק ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני. וכפוף דא"ר לוי מצות שופר של ר"ה וי"ה בכפוף ואיתא בירו' כדי שיכפפו לבם בתפלה.

ודווקא לכתחלה אבל בדיעבד או שאין לו איל וכפוף יוצא בשאר מינין ובפשוט חוץ מבשל פרה דתנן כל השופרות כשרים חוץ משל פרה.

נמצא שיש בו ג' חילוקים של פרה פסול אפילו בדיעבד, וכ' הרמב"ן וה"ה בקרני רוב החיות שהם עצם א' ואין שמם בלה"ק שופר שאין נקרא שופר אלא מקרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים ונקלף מן הזכרות כגון של כבשים ואילים ועזים אבל רוב החיות הן עצם א' ופסולים כמו של פרה. וכל שאר מינין כגון יעל ועזים כשרים בדיעבד אפילו הם פשוטים. ולכתחלה בעינן שיהא כפוף ואפילו בשל עזים, ומ"מ מצוה מן המובחר לחזור אחר של איל לזכור עקידת יצחק. והרמב"ם ז"ל כתב כל השופרות פסולים חוץ מקרן הכבשים והכל תפשו עליו בזה. ע"כ.

בשיטת הרמב"ם בזה

והנה ל' הרמב"ם בזה (הל' שופר וסוכה ולולב פ"א, ה"א): מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר (במדבר כ"ט) יום תרועה יהיה לכם, ושופר שתוקעין בו בין בראש השנה בין ביובל הוא קרן הכבשים הכפוף, וכל השופרות פסולין חוץ מקרן הכבש, ואף על פי שלא נתפרש בתורה תרועה בשופר בראש השנה הרי הוא אומר ביובל (ויקרא כ"ה) והעברת שופר תרועה

¹ דאילו ביוה"כ הוא דלא כוותיה שאמר בפשוט, אלא בשניהם בכפופים. וכת"ק דמשנה ה דשנה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות.

² ומש"כ ג' חילוקים היינו בעיקר הדין, מלבד הדרגה הגבוהה שהיא הרביעית, שכ' מצוה מן המובחר לחזור אחר של איל לזכור עקידת יצחק. וכמו שהעירו בב"י שם, וכ"כ הט"ז סק"א.

וכו' תעבירו שופר, ומפי השמועה למדו מה תרועת יובל בשופר אף תרועת ראש השנה בשופר. ע"כ. ועי' בפירוש המשניות (פרק ג, ד).

ובהשגת הראב"ד כ': א"א הפריז על מדותיו אלא מצוה בכפופין, ואם תקע בשל יעל יצא. והביאו הרא"ש (פ"ג סי' א') וכדבריו כן ס"ל להרמב"ן בחי' שם שכ': והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי אחד מן המחברים שטעה בדבר. ע"כ. וכ"כ בדרשותיו (לר"ה פ"ו) באורך, והוסיף שלא כן דעת כל הגאונים [כד' הרמב"ם]. וכ"כ המאירי (שם, ובחיבור התשובה מאמר ב, פ"ה): ומגדולי המחברים פוסלין בר"ה אף בדיעבד כל השופרות חוץ מקרן כבשים הכפוף ואין הדברים נראין. ע"כ.

וכ"ד רוב הראשונים ה"ה הרא"ש (שם) ונראה מדבריו שכ"ה בד' הרי"ף, והביא דבריו גם בש"ג שעל הרי"ף (ו. אות ב'), וכן הביא ד' הריא"ז כן יעו"ש, וכ"מ בהלכות פסוקות לרבינו יהודאי גאון (הלכות ראש השנה), בה"ג (הלכות ראש השנה), סידור רש"י (סימן קנ"א), מחזור ויטרי (סימן שי"ז), רבינו יהונתן מלוניל, ראבי"ה (סימן תקל"א), אור זרוע (ח"ב הלכות ר"ה סימן רנח), וכנ"ד בעה"ע (עה"ד שופר צ"ו א' וכמש"כ בפה"ד שם), וכ"כ החינוך מצוה ת"ה [למרות שנמשך על הרוב אחר ד' הרמב"ם], והרשב"א (כו.), והריטב"א (כו.), והר"ן (על הרי"ף ו.), וכ"ה בחידושו (שם), והתמיה ג"כ על שיטת הרמב"ם יעו"ש. והמ"מ שם, והסמ"ק (מצוה צ"ב), וכ"ד ס' הבתים, ובאגודה, וכ"ה בחי' הרשב"ץ, וכ"מ והכל בו (סי' ס"ד) ס"ל שכ"ד הרמב"ם יעו"ש, וכ' שכ"ד בעל ההשלמה, ורבינו יצחק, וכן הביא בב"י ב' הארחות חיים (הל' תקיעת שופר סי' א')^ה, וכ"כ הט"ז סק"א בד' הרמב"ם, וכ"פ הטור (סי' תקפו) וש"ע שם ס"א.

וכ"כ רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב ו ח"א מח טו"ב) כל השופרות כשרים חוץ משל פרה כי למצוה מן המובח' בעינן של איל וכפוף אבל בדיעבד כלן כשרים ואפילו פשוטים חוץ משל פרה כך פשוט בר"ה וכן הסכימו רוב הפוסקים וכן כתבו הרמב"ן והראב"ד ולפי התוספות נראה כי חובה בכפופים וראשון נראה עקר. והרמב"ם כתב כל השופרות פסולין חוץ משל כבש והשיג עליו הר"אבד. עכ"ל.

^ה אמנם נראים הדברים ששיטה זו שכל הכלבו ואו"ח קאי בשיטת המרדכי שכל להלן שהקפידא העיקרית היא בכפופין, ולא במין.

ובאמת שכפשוטות שיטת הרמב"ם¹ שכל השופרות פסולין חוץ מקרן הכבש, כן יש חבל ראשונים ולא יחידאה הוא בזה, ה"ה הרס"ג (בסידורו ע' רי"ז)², וכ"כ בתוס' ישנים (טז), וכן י"ל בד' התוס' (כו: ד"ה של יעל פשוט), וכן יש לדקדק מדבריהם (לעיל טז). ד"ה בשופר מדלא תירצו בפשיטות דמ"מ של איל למצוה מן המובחר, וכדתירץ המרדכי בתי' ב' הו"ד להלן), וכ"כ בערוה"ש (תקפ"ו ס"ג) בדעתם, וגם בשיטת רש"י כ' לדקדק דס"ל כן³, והגמ"י שם אות ב', היראים (תי"ט, א'), הסמ"ג (עשין מ"ב קיט:), רבינו מנוח שם, חידושי הר"א מן ההר (בגמ' שם) ושכ"ד הרי"ף.

עד שיש לתמוה איך לא הביאו הש"ע והרמ"א שיטה זו להחמיר כוונתה ובפרט דתקיעת שופר הוי דאורייתא, וכן תמה מאוד בערוך השלחן (שם), כ' ומסיק דפשיטא שיש לנו לחוש לדבריהם, ובפרט באיסור תורה שלא להכשיר שום מין שופר אחר, ושכן נהגו כל ישראל עכ"ד.

שיטה ג' דעת המרדכי

והנה ישנה גם שיטת המרדכי (סי' תשי"א) שכ': כל השופרות כשרין חוץ משל פרה, והיכא שלא מצא של איל מותר בשל יעל או בשל שעיר עיזים, ואינו יוצא אלא בכפוף עכ"ל. הרי שדעתו שרק הכפיפה לעיכובא אך לא סוג המין. אמנם יש לדון בדבריו שהרי מתני' היא ששל יעל פשוט הוא, והיכי קאמר מותר בשל יעל, וצ"ל שכוונתו לסוג יעל שקרניו כפופות ולא לאותו היעל דמיירי במתני'⁴.

¹ דיש חולקים בביאור דעתו, וכדלעיל.

² ואמנם יש לדחות שכוונתו על עיקר דינא דגמ' יעו"ש וצ"ע.

³ ז"ל: דהנה רש"י [כ"ו. ד"ה כמה] כיון שכתב בכפופין גם להזכיר עקידת יצחק מבואר דהוא של איל דווקא ע"כ. אך לפמש"כ להלן בביאור ד' רש"י אלו אינו מוכרח יעו"ש, וכן לכאורה מוכח משיטת רש"י.

⁴ וראה מה שכ' המרדכי לעיל (סי' תש"ה): מפני מה תוקעין בשופר של איל ואע"ג דתנן לקמן כל השופרות כשרין חוץ משל פרה, ר' אבהו ס"ל כרבי יהודה דלקמן דאמר בראש השנה תוקעין בשל אילים זכרים כפופים, וכן הלכה. א"נ לכו"ע מצוה לחזר על של איל. עכ"ל.

וכד' זו כ"מ בריצ"ג (ר"ה מ"ד), וכ"כ רי"ו שנראה כן מהתוס' וכמש"כ לשונו לעיל, וכנ"ד הכלבו ואו"ח בד' הרמב"ם וכמש"כ לעיל בהע' ה'.

סיכום השיטות

לסיכום שיטות הפוסקים בהכשר השופר הוא

א, שיטת הרמב"ן וסיעתו שהסכימו עליה רוב הראשונים, וכ"ה הסכמת הפוסקים, שד' מדרגות יש בשופר א, מצוה מהמובחר - של איל וכפוף. ב, לכתחילה - כל מיני השופרות הכפופין. ג, בדיעבד - כל מיני השופרות הפשוטין. ד, הפסולים - שופר של פרה, וכל שכן אלו שאינם חלולים שכולן עצם כמו של ראם וכיוצ"ב.

ב, שיטת הרמב"ם וסיעתו שבעינן של איל בדוקא, והוא לעיכובא אף בדיעבד. ויש לומר בדעתו שגם הכפוף הוא לעיכובא.

ג, שיטת המרדכי וסיעתו שלכתחילה בעינן של איל הכפוף, ולעיכובא בעינן כפוף אך גם משאר המינים כשר.

ביאור פסק השי"ע

והנה כמש"כ השו"ע פסק ג"כ כשיטת רוב הראשונים אלא שלשונו קצ"ב דז"ל (שם): שופר של ראש השנה מצותו בשל איל וכפוף, ובדיעבד, כל השופרות כשרים, בין פשוטים בין כפופים, ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים, ושל פרה פסול בכל גוונא, וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות, פסולים. ע"כ.

הרי שמנה את המדרגות בשופר כך: א, מצוה מהמובחר - של איל וכפוף. ב, בדיעבד - כל מיני השופרות הכפופין, רק שבהם מצוה יותר מהפשוטין. ג, בדיעבד - כל מיני השופרות הפשוטין. ד, הפסולים - שופר של פרה, וכל שכן אלו שאינם חלולים שכולן עצם כמו של ראם וכיוצ"ב.

וצ"ב שהרי בכל הפוסקים הראשונים מבואר שכל מיני השופרות הכפופין כשרים אף לכתחילה, ובכללם הטור וכמו שביארו בב"י, ומדוע שינה מהם וכ' שהם רק בדיעבד כשרים.

והיה אפשר ליישב דבריו דתרי גווני מצוה נקט מתחילה שכ' 'מצותו בשל איל' היינו מצוה מהמובחר, ומש"כ אח"כ 'ומצוה בכפופין' היינו שזה לכתחילה, מה שאין כן פשוטין. ולפ"ז א"ש כדבריהם. וכ"נ דעת הט"ז סק"א, אלא שאינו במשמעות פשוטות לשונו הטהור. ובאמת הרב המאמ"ר סק"א כ' שפשטות לשון מרן הוא שאף הכפופים של שאר המינים אינם כשרים אלא בדיעבד. וכ"פ מפרשי הש"ע עי' שתילי זיתים סק"ד, מ"ב סק"ה, וש"פ. וכ"ד הב"ח יעו"ש.

ונראה ליישב שהש"ע בלכתחילה חשש לשיטת הרמב"ם, וכמו שכ' בפשיטות בעל הערוה"ש וכמש"כ לעיל דבריו, אך מהשתא התמיהה היא על בעל הערוה"ש איך לא הרגיש בדקדוק זה.

קרבן הכבשים שאינו כפוף להרמב"ם וסיעתו

ולכאורה היה נראה שלא פסל הרמב"ם אם הוא קרבן כבשים אלא שאינו כפוף, כמו שיכול לימצא לפעמים, וכדמשמע בלשונו 'ושופר שתוקעין בו בין בראש השנה בין ביובל הוא קרבן הכבשים הכפוף, וכל השופרות פסולין חוץ מקרבן הכבש' ע"כ. הרי שלגבי הפסול לא נקט חוץ מקרבן הכבש הכפוף, לכאורה לומר שאף בשאינו כפוף יכשר. וכ"כ בס' יום תרועה שם בד' הרמב"ם.

וכ"מ קצת שם בהלכה ז שכ': היה ארוך וקצרו כשר, גרדו בין מבפנים בין מבחוץ אפילו העמידו על גלדו כשר, היה קולו עבה או דק או צרור כשר שכל הקולות כשרין בשופר'. ע"כ. הרי שלא התנו ההכשר שישאר בכפיפתו. וי"ל.

אלא שבכסף משנה בה"א כ' 'וסובר רבינו דת"ק ור"י לעיכובא פליגי וכיון דקי"ל כר"י נמצא דאין יוצאין אלא בשל איל בלבד. ואע"ג דלכאורה נראה מדברי רבינו דלא קפיד אלא שיהא קרבן כבש אבל לא אכפוף, א"א לומר כן דהא ר' לוי דאמר מצוה בכפופים אוקימנא כר"י, ואם איתא דמשכחת לה של זכרים

'ועי' בכסף משנה שם: היה ארוך וקצרו כשר. אע"פ שקצרו משום אי זה פסול חוזר להכשרו א"נ אשמעין דלא בעינן כל הקרבן כמו שהוא בראש הבהמה. ע"כ.

שאינם כפופים לא ה"ל למישבק לישנא דזכרים דקאמר ר"י דכל עיקר מילתא תלי בזכרים אלא ודאי של זכרים כפופים הם, והכי אמרינן בגמ' בהדיא גבי ר' לוי הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר"י אומר בר"ה תוקעים בשל זכרים כפופים אלמא סתם של זכרים כפופים הן' ע"כ.

מבואר בדבריו שכמעט אינו במציאות שיהא של זכרים ואינם כפופים. ונראה לבאר ע"פ המשנה במסכת פרה פ"א, ג' ב' י"ג חדש ויום אחד הרי זה איל' וכיון דבעינן איל שזהו הזכר האמור א"כ י"ל שבגיל זה ע"פ הרוב אינו במציאות שלא יהא כפוף, ולפ"ז יש לפרש שכוונת הרמב"ם באומרו 'כפוף' היינו להודיע דהיינו גילו של איל דוקא, שאז בסתמו הוא כפוף. ועי' בכה"ח (שם סק"ב), דראוי לכתחילה להדר בזה.

ואמנם עי' בלחם משנה שם שהקשה טובא, וכ' דמוכח בגמרא שם איפכא דבודאי איכא זכרים בלא כפופים, ויעו"ש שהקשה עוד וסיים, 'סוף דבר לא ירדתי לסוף דעתו כלל'. ומ"מ לדעתו הרמב"ם קפיד גם אזכרים וגם אכפוף יעו"ש.

ועי' בבית יוסף (סימן תקפו) שבביאור דברי הטור כ': דמשמע לכאורה דה"ק אם אין לו שופר שיש לו שני תנאים הא' שהוא של איל הב' שהוא כפוף אלא הוא של איל אבל אינו כפוף או הוא כפוף אבל אינו של איל יוצא דכיון דלית ליה אחר הוי כדיעבד וכו' מבואר שבכס"מ לא כ' זה רק לביאור דברי הרמב"ם, ולא פסיקא ליה מילתא.

מין כפוף או כפוף במציאות

והנה באמת היה לדון לכאורה דכפופים שאמרו האם הוא שיהא כן במציאות, או שהוא להורותינו על מין האיל ותו לא, אבל אם ימצא איל מאותו המין אלא שאינו כפוף יכשר^א.

ולכאורה בפשיטות משמע דלכו"ע בעינן כפוף במציאות ולא די שיהא מין הכפופים, או שהיה כפוף ופשוט. אלא שלדעת הרמב"ם י"ל שהוא לעיכובא

^א ורגילים לכנות חקירה זו אם דין זה הוא סימן או סיבה.

וכמש"כ בכס"מ, מה שאין כן לשאר הפוסקים שהוא דין לכתחילה ולמצוה, וכ"פ הש"ע.

וכ"מ להדיא בתוס' (כו: ד"ה של יעל פשוט) ז"ל: לכך היה נראה לי מתוך זה דאינו יוצא אלא בכפוף פירוש דצריך להיות כפוף אי לא לא, וגמרינן יובל מיניה. ע"כ.

וכ"כ הש"ע (תקפ"ו, א') 'מצותו בשל איל וכפוף, ובדיעבד, כל השופרות כשרים, בין פשוטים בין כפופים, ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים'. וכן מבואר בש"פ.

והטעם שהרי תלו בגמרא המח' באיזה שופר לתקוע בו מחמת צורתו הכפופה או הפשוטה בטעם דכמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי, או בדפשיט איניש דעתיה טפי מעלי, וא"כ ברור שכן צריך להיות ולהישאר צורתו, ואם מסקינן להלכה דבעינן כפופין היינו לומר שבעצם מציאות צורה זו של הכפיפה שרואים אותו בשעת התקיעה הוא מביא לידי הכפפת הלב. וזה פשטיה דגמ' וכמבואר זה בכל הראשונים והאחרונים^ב.

ועי' בדרשה לראש השנה לרמב"ן ופירשו בירושלמי כדי שיכופו לבם לתפלה וכו' וכן סיפא בעי תנא כפוף כדי שיכופו לבם בתשובה. ע"כ. וכ"כ בטור.

ובמאירי שם: תוקעין בשל זכרים ר"ל שופר של איל שהוא כפוף וכו' ומצוה בו יותר מבאחרים שמתוך התענית והצרה הוא צריך לכוף ראשו ולבו והוא הרמז בכפוף. עכ"ל.

^ב וכמבואר ברש"י שם ד"ה כמה דכייף איניש - בתפלתו, פניו כבושין לארץ, טפי עדיף, משום והיו עיני ולבי שם (מלכים א', ט, ג. וד"ה ב, ז, ט"ז), הלכך, בראש השנה דלתפלה, ולהזכיר עקידת יצחק בא - בעינן כפופין, וכו'. עכ"ל.

ועי' יבמות קה: דר' חייא ור' שמעון בר רבי הוו יתבי פתח חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים וחד אמר עיניו למעלה שנאמר (איכה ג') נשא לבבנו אל כפים אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגבייהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו, ע"כ.

ובחידושי הריטב"א שם כ': ור' יהודה סבר דמצוה יותר בר"ה בכפופין דכמה דכייף טפי מעלי זכר לכוף הגוף לתפלה ותחנונים כעני כי יעטוף עכ"ל. וכ"כ רבינו המשנה ברורה שם ס"ק ג': לסימן שיכפפו לבם למקום. ע"כ.

ובדרשות ר"י אבן שועיב (דרשה לראש השנה): הנה מבואר שענין תרועה צורך גדול היתה לזכור זו המלה שהוא לשון שברון תרועה דכתיב תרועם בשבט ברזל. והקול קול בכי וילולי או גנוחי, להצטער על פשעיו ומפני זה מצותו בשופר כפוף לכוף לבו ולשוח אותו. עכ"ל.

ובחידושי הרשב"א (שם כו:): לסימנא בעלמא לזכור לישא לבבינו אל כפים ושלא יהא בלב כפיפות ועקמימות או להיות הלב כפוף ונכנע.

ובכלבו (סימן סד): ואפשר לומר כי הכונה בזה שיכוף כל אחד נפשו ויכוון לבו לעשות רצון יוצרו. עכ"ל.

ובספר החינוך (שם): וקול השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו, וכל שכן קול התרועה, כלומר הקול הנשבר. ומלבד ההתעוררות שבו, יש לו לאדם זכר בדבר שישבור יצר לבו הרע בתאוות העולם ובחטאים בשומעו קולות נשברים. כי כל אדם כפי מה שיראה בעיניו ובאזניו ישמע יבין לבבו ויבין בדברים, והיינו דאמר רבי יהודה [שם כ"ו ע"ב], בראש השנה תוקעין בשל זכרים, כלומר בקרן הכבשים הכפוף, כדי שיזכור האדם בראותו אותו שיכוף לבו לשמים, ורבי לוי פסק הלכה כמותו [שם]. ומנהגן של ישראל כן. עכ"ל.

סיכום הדברים בכוונת ראיית השופר בזמן התקיעה

הרי למדנו שצריך לכוין גם בראיית השופר מלבד חלק השמיעה את הכפיפה היינו: לכוף ראשו וגופו וקומתו, ולכוף לבו ולשוח אותו לתפלה ותחנונים כעני כי יעטוף. ולזכור לישא לבבינו אל כפים שיהא לבו ונפשו לשמים להיות הלב כפוף ונכנע, ושלא יהא בלב כפיפות ועקמימות, אלא בתשובה, ויכוון לעשות רצון יוצרו.

בגדר שיעור הכפוף

והנה לא נתבאר בפוסקים ענין גדר השיעור כמה היא הכפיפה האמורה, והנה מל' הגמ' 'מצוה וכו' בכפופין ושל כל השנה בפשוטין, ובמשנה שופר של ראש השנה של יעל פשוט, משמע שכל שאינו פשוט לגמרי אכתי שם כפוף עליו, וע"ז נראה שסמכו כל אותם התוקעים בשופר כזה.

ואין לדייק ולדחות זאת ממה שאמרו של יעל פשוט וא"כ היעלים שאנו רואים בזמננו [וראה תמונה להלן בסוף הקונטרס] הרי הם כפופים ג"כ³, שמאחר שאין לנו מסורת על אותו היעל שדברו בו התנאים, מאוד יתכן שהוא מין יעל שקרנותיו פשוטות לגמרי⁴. ואדרבא ממה שלא סתמו של יעל סתם, נראה שבא לאפוקי ממין היעל הכפוף.

ויש להביא קצת סייעתא לדבר ראש השנה (כו:): וכמה שיעור תקיעה פירש רבן שמעון בן גמליאל כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (שם פ"א, ה"ה) שיעור השופר כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, וכ"פ השו"ע או"ח סי' תקפו, ס"ט וש"פ.

ועתה שער בנפשך כמה יוכל להיות כפוף בשיעור זה, מסתמא כפיפה מועטה [ובודאי מדובר באותו גודל של איל] אלא ודאי י"ל שכל שאינו פשוט אכתי לא מיפסל.

וכן משמע בגמרא (שבת לה: לו.) והתניא שופר מיטלטל וחצוצרות אינם מיטלטלין וכו' אמר ליה אביי וביחיד למאי חזי הואיל וראוי לגמע בו מים לתינוק בציבור נמי חזי, לגמע לתינוק עני ותו הא וכו' ומאי שופר נמי חצוצרות כדרב חסדא דאמר רב חסדא הני תלת מילי אישתני שמיהו מכי חרב בית

³ אם כי יש חילוקים חזותיים ברורים בין שני הכפיפות של הכבשים ושל היעלים, כפי שניתן לראות בתמונות דלהלן. והם א. של היעל הכפיפה באה בצורה ישרה ממול מקום גדילת הקרן, מכיון שגדילתו ישרה היא, משא"כ של הכבשים הגדילה פתלתלה יחד עם כפיפה, וממילא הכיפוף פונה לחוץ. ב. תחילת הקרן של היעל דהיינו הצד העבה מיושר הוא, ומחציו בערך מתחילה עיגולו. משא"כ של הכבשים מתחילת הקרן רואים את כיוון עיגולו.

⁴ וכבר בראשונים מצינו שנחלקו מהו אותו היעל וכמש"כ בתוס' (שם) ז"ל: פירש בקונטרס חיה שכן שמה וקורין אותה אשטנבו"ק ובערוך פ"ה היא כשבה נקבה וקרן הכשבה רגיל להיות פשוט וכפירש הקונטרס נראה דיעל חיה דכתיב (תהלים קד) הרים הגבוהים ליעלים ואקו ודישן (דברים יד) מתרגמין ויעלא ורמא ע"כ. וכן ע"י בריטב"א ורשב"א שם וש"ר, ותו ל"מ.

המקדש חצוצרתא שופרא שופרא חצוצרתא למאי נפקא מינה לשופר של ראש השנה.

וברש"י ד"ה והתניא שופר מיטלטל - לפי שכפוף ראשו, וראוי לשאוב בו מים ולשתות התינוק. חצוצרות - פשוטה, ואינה ראויה אלא לתקוע, והוי דבר שמלאכתו לאיסור, ואסור משום מוקצה.

לכאורה למדנו מכאן ג"כ סייעתא שפשוט היינו פשוט לגמרי דאילו בכפוף מעט, אכתי ראוי הוא לשאוב בו מים ולשתות התינוק. [שהרי בודאי מיירי שמחזיק אותה כששני ראשיה כלפי מעלה], ועכ"פ א"א לומר בו שהוא כחצוצרה שהיא פשוטה, ואינה ראויה אלא לתקוע. [ועי' בפהמ"ש להרמב"ם כלים פי"א מ"ז].

שינוי צורת השופר מצורתו הטבעית על ידי חימום ברותחין וכדו' הנקרא מעובד או חצי מעובד

והנה אין נראה לומר שהגדרה זו של הכפוף הינה להורותינו תנאי שישאר השופר כפי שהוא בטבעיותו בקרן האיל ולא יפשטוהו אף מעט, ואל"כ יפסלום, כפי שיש שרצו לומר.

א, דכל כך למה להשמיענו השיעור, ואכתי נתת דבריך לשיעורין, דבודאי לא הרי שופר זה בכפיפתו כהרי שופר אחר. ב, שתנאי כזה היה צריך להיות מבואר להדיא במשנה וגמ' ולא בדרך רמז בעלמא. ג, דלא מיירי בזה בפסול שינוי השופר אלא בסוגו ומינו. ד, שמשמע בהיפך מהסוגיא בר"ה (כז:.) וכ"פ הרמב"ם (שם הלכה ו) ז"ל: הוסיף עליו כל שהוא וכו', הרחיב את הקצר וקצר את הרחב פסול. ע"כ.

הרי שבדין שינוי השופר מבואר שפסול רק אם הרחיב את הקצר וקצר את הרחב. מה שאין כן בעניינינו¹⁰. [ואין לדחות דלא מיירי בדין כפוף רק בדין דדרך

¹⁰ ועי' בחידושי רביד הזהב לרבינו בעל השתילי זיתים שכל לדקדק מהפר"ח דהיינו נמי באופן שהיה שופר אחד וחתכו לשניים ומזה רוצה לעשות שני שופרות, אז החלק העליון פסול מחמת שכתת הוא רחב ומקצרו כדי שיוכל לתקוע בו, ואף זה בכלל דלאו דרך העברתו, וסיים שכ"פ מהר"י זיין בפסק ארוך ע"ז. ושיטתם עולה כשיטת היום תרועה הגר"ז ומט"א, יעו"ש. [ולפ"ז ה"ה שצריך ליזהר כאשר חותכים השופרות שאם יחתוך הרבה באופן שכבר רוב בנ"א לא יוכלו לתקוע בו בשופי, ועי"כ נצרכים להצרו מכפי

העברתו דאם יש בזה פסלות לא שתיק המקשה בגמרא מזה, אכן לשארי הראשונים אם הכפוף הוי הידור ומצוה מהמובחר, יש לדחויי כן].

וכן יש להוכיח מחידושי הרמב"ן (כו:): ואפשר לומר דקתני יעל וזכרים לומר שאם עשה של זכרים פשוט ושל יעל כפוף פסול דלאו דרך העברתו הוא, ולא **מסתבר. עכ"ל**.

ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נד) שהאריך בשינוי זה משום פסול דדרך העברתו, והביא ראיה גם מדברי הפרמ"ג שאין בזה משום פסול דדרך העברתו. ולמעשה הניח הדבר בצ"ע, ונטה להחמיר.

ויש להעיר שגם הרמב"ן והפרמ"ג לא מיירו רק בהפשטה גמורה, אבל בהפשטה חלקית וכמו שעושים רבים בזמנינו, לא הוצרכו לכך דשרי, וכמ"ש מאחר שכל עוד לא הופשט לגמרי מגדר כפוף לא נפיק.

והנה בערוך לנר (והביאו במנח"י שם) ז"ל: בתוס' ד"ה של יעל. וכדאמר ר' אבהו. אין להקשות דתרתני טעמי ל"ל משום דכייף טפי מעלי ומשום זכירת עקידת יצחק. דיש לומר דאי משום זכירת עקדת יצחק הוי אמינא דגם אם עשה השופר של איל פשוט ע"י מים חמין שפיר דמי, ואי משום דכייף לחוד גם של חיה או של תיש כפוף הוא לכן צריך תרי טעמי. ע"כ.

הרי שליכא בזה משום פסול דדרך העברתו, אבל מ"מ מוכח שמשום הטעם דכייף יש לפסול עכ"פ לשיטת הסוברים דהוי לעיכובא, וכ"ז אם ההפשטה תהיה גמורה.

אתינן שאין לומר שיהיה בזה פסלות ואף לא כדין לכתחילה או הידור מצוה, אם נדון מצד הגדרת הכפיפה, כיון שהשופר אכתי כפוף הוא.

אכן אם השופר היה פשוט לגמרי מחיים, דבכי הא שמענו דדינו כדיעבד וע"י העיבוד שינוהו לכפוף מצינו שבהג' הגרי"ד במברגר שעל הטור ר"ס תקפ"ו נסתפק בדבר ומצדד להחמיר^{טז}.

שהוא, שלשיטה זו יש לפסול. ועי' מש"כ בזה בס' יד יצחק ח"ג סי' מ"ח, והביאו בס' מועדי קודש ע' 628, ובפ"ת ע' רכ"ד]. ומ"מ פשוט דהכא לא מיירינן בעיבוד כה"ג.

^{טז} אך צ"ע בראייתו לזה מלולב יעו"ש.

והשתא משמע ששופר שהיה כפוף לגמרי ועובד אח"כ ובתוך כך הופשט, והחזירוהו להיות כפוף, אף על פי שלא חזר להיות באותה הצורה כפי שהיה בחיי הבהמה, כיון דמעיקרא כפוף והשתא כפוף שפיר דמי. אך עי' משנ"ת להלן^י.

מה שקודחים החור הצר ואינו במקומו הטבעי

עוד יש לדון בדבר מצד מה שכאשר מעבדים אותו ע"פ הרוב אין חור השופר נשאר במקומו שהיה מעודו מחיים, אלא קודחים בו חור חדש.

והנה בגמרא (שם כז:) שלחו ליה לאבוה דשמואל קדחו ותקע בו יצא פשיטא כולהו נמי מיקדח קדחו להו אמר רב אשי שקדחו בזכרותו מהו דתימא מין במינו חוצץ קמשמע לן.

וכ"ה בירושלמי מסכת ראש השנה פרק ג (יז, ב) רבי יעקב בר אחא אמר אבא בר בא שאל לרבי שופר קדוח מהו, אמר ליה כזה תוקעין ביבנה. רבי בא בעי קומי רב שופר קדוח מהו אמר ליה כזה תוקעין בעייני טב.

וכ"כ מפרשי הירושלמי הפנ"מ וקה"ע, וכ"מ בראשונים בסוגיא שהביאוהו שהיינו קדחו בזכרותו המבואר בבבלי^י. וכ"פ הרמב"ם (שופר א, ה). וכ"כ הש"ע (תקפו, טו): לא הוציא זכרותו אלא נקב בו, כשר. אבל אם הוציא הזכרות ועשה ממנו שופר, כגון שנקב בו, פסול. עכ"ל.

ויש להוכיח מהגמ' הנז' דלכאור' הול"ל לרב אשי לתרוצי בפשיטות כגון שקדחו מן הצד, וה"א שיפסל שאינו כדרכו של עשיית השופר אלא כנקב בעלמא וקמ"ל דש"ד. ולפ"ז גם היה א"ש עוד מה שנקט 'קדחו ותקע בו יצא' ותקע בו מאן דכר

^י ועי' בשו"ת מנח"י שם שנראה שמצדד להחמיר בכה"ג שהיה שינוי ממה שהיה בחיי הבהמה, וצ"ע בעיקר ראייתו לדבר מדינא דדרך העברתו, שלכאור' כמשנ"ת אינו נוגע לנידו"ד.

^י אמנם היה לפרש דשופר קדוח משמעו בדווקא לאחר שהוא כבר שופר דהיינו שכבר הוציא ממנו הזכרות וקדח שלא במקומו הטבעי והיינו נידון דידן ממש וקמ"ל דכשר. אבל בבבלי איירי עם זכרותו. ועי' בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' רי"ז) מה שדקדק כע"ז ומש"כ בזה יעו"ש. וצ"ע.

שמייה, והול"ל קדחו כשר, וככל פיסקי דנקטו שם בסוגיא. ומהא שחיפש רב אשי היכי תימצי יותר רחוק דהיינו שיש גם זכרות, מוכח לכאורה שקדחו מן הצד לא היה כלל אף ה"א שיפסל^ט.

שינוי בקול השופר מחמת עיבודו

והנה גם אין נראה לפסול בדבר מצד שינוי הקול על ידי העיבוד, [שהרי ידוע שכאשר אינו מעובד קולו שונה הרבה מאשר לאחר עיבודו], דהלא מפשטות הסוגיא (ר"ה כז:) מבואר שכל חילוק שינוי הקול הוא רק באחד מג' האופנים א. ציפהו זהב, ב. ניקב וסתמו^ג. ג. נתן שופר בתוך שופר. וכ"פ הפוסקים (עי' שו"ע תקפ"ו וש"פ).

ועוד יש להוכיח מדין היה ארוך וקצרו שם שבלי ספק משתנה קולו מכמות שהיה דגמרא ערוכה היא (שם) 'היה קולו דק או עבה או צרוד כשר שכל הקולות כשירין בשופר'. ע"כ. וכן נפסקה הלכה בשו"ע: (שם ס"ו) 'היה קולו עב מאד או דק מאד, כשר, שכל הקולות כשרים בשופר'. עכ"ל. ויתירה מכך שהוסיף ל' מאוד.

וכן מצאתי בחידושי מהרי"ק (י-ם תשל"א, ע' 298 אות לו) שכ' דהיא גופא החידוש בדין ארוך וקצרו ובגרדו והעמידו על גלדו דכשר, אף על פי שנשתנה קולו עי"ז שכל הקולות כשירין בשופר. יעו"ש.

ואם כן מנ"ל לומר דבעינן קול טבעי, וברור שאף בלכתחילה מיירי כאן, [וכדמצינו כיוצ"ב בעוד הרבה מקומות כידוע למעינים, ולא כמקומות שהלשון כשר יורה על ל' דיעבד], דלא שמענו מי שיאמר בפוסקים הראשונים והאחרונים שיש חילוק בין הקולות להעדיף זה על זה, וגם בשאינם מעובדים כלל יש חילוק ביניהם גדול בקולות. וגם אין לדבר סוף, וכן מנהג ישראל בכל המקומות, ואין לערער עליהם^{כא}.

^ט ולפ"ז צ"ל שמה שהקשינו מה שנקט 'קדחו ותקע בו יצא' הוא מחמת שכך היה מעשה ד'שלחו ליה'.

^ג או בנסדק, ועי' בפוסקים.

^{כא} וע"כ צ"ע מש"כ להחמיר בזה בס' מו"ז ח"ח א, סי' ו'.

שינוי השופר לנוי וליופי

ומש"כ הרמב"ן (דרשות לר"ה פ"ז ד"ה צפהו זהב) דאלו שעושים צורות לנאותו לא יפה הם עושים וכו'. וכ"כ המ"מ (בפ"א ה"ו), כבר ביאר הב"י החילוק ז"ל: ומבואר הוא שצורות אלו דקאמר היינו שמציירין במיני צבעונים דהוי כמו ציפהו מבחוץ אבל אם אין שם מיני צבעונים כלל אלא שחקק בו צורות כדי לנאותו פשיטא דכשר דהיינו גרדו דאמרינן ביה דאפילו העמידו על גלדו כשר ע"כ. וכ"פ בשו"ע (שם סעיף יז): המציירים בשופר צורות במיני צבעונים כדי לנאותו, לא יפה הם עושים. הגה, אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו. (ב"י). ע"כ.

ולפ"ז נראה ג"כ שעיבוד השופר לא גרע מאותם חקיקות הציורים שעושים מהשופר עצמו לנאותו.

וכן י"ל דעדיפים הם מצד זה אלי ואנוהו, וכמבואר בגמרא (שבת קלג:): דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה וכו'. וכ"כ בירושלמי (פאה פ"א ט"ו, א')^כ, ופסקוה הפוסקים (עי' רי"ף סוכה ט"ז א', רא"ש שם פ"ג סי' י"ב, רמב"ם תפילין פ"ז ה"ד, ובהל' שופר פ"ז ה"ו, ש"ע תרנו ס"א). [ובזה יובן מדוע נהגו אז לעשות מיני ייפוי בשופר].

וברור שאותם השופרות המעובדים יופי ונוי מצוה יש בהם יותר מאותם שאינם מעובדים, אך באמת שעיקר הייפוי של ואנוהו אינו כסבורים בני אדם לייפותו אלא ייפוי של תורה^כ, וא"כ אם נאמר שיש איזה סיבה אחרת שלא לעשות כן הרי כבר אין כאן מעלת ה'ואנוהו'.

^כ ז"ל: תני רבי ישמעאל זה אלי ואנוהו וכי איפשר לו לאדם לנוות את בוראו אלא אנוהו לפניו במצות אעשה לפניו לולב נאה סוכה נאה שופר נאה ציצית נאה תפילין נאין וכו'.

^כ וכמש"כ החתם סופר (בסוכה ל"ו ב') ז"ל: במינו היה אוגדי' אותו למטה. אי ס"ל לר"מ לולב אין צריך אגד והי' אוגדי' אותו למטה משום זה אלי ואנוהו אע"ג דהי' מייפים אותו בגמוניות של זהב למעלה מ"מ אין זה ואנוהו אלא מה שהתורה מייפה עלינו ולא מה שאנו ממציא' יפויים והדורי' ע"כ עיקר ואנוהו לאגדו במינו ממש ולעשותו ב' קשרים זע"ז ולא כמו שנוהגים לעשות כמין טבעות של עלי לולב יפה ומהודר ומכניסים בו ההדסים הערבות שזה אינו ואנוהו שאמרה תורה אלא קשר ע"ג קשר או כעלה של ירק אך אח"כ

ואמנם לעד"ן מצד אחר שאין לעשות כן, שאף לטעמא דזכירת עקידת יצחק יש לומר דלא א"ש^{כז} משום שכשפושטים אותו כך לא מינכר דהוי שופר של איל, ויתכן לעשות כזה מהרבה סוגים של קרניים ואף מהטמאים ומהפסולים שבהם, וע"כ אף לאומרים שאין טעם זה לעיכובא מ"מ לכתחילה אין לעשות כן. ואין לדחות זה מהרמב"ן מאחר שי"ל דמיירי שאכתי מינכר עליו, גם י"ל דלשיטתיה אזיל דאינו לעיכובא, ומיירי בפסלות.

ויש להביא ראיה לדבר מדברי הגמרא (טז.) תניא אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה וכו' ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני. ע"כ.

ויש לדקדק שלא אמר בתקיעת שופר, ויש ללמוד מכך שע"י השופר גופיה [בשעת התקיעת שופר] הוי בזה 'זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה'. ועוד יש ללמוד כן מסמיכות המאמרים שאח"כ באו דברי ר"א דלמה תוקעין בשופר של איל שמהם למדו הפוס' דבעינן של איל^{כח}, הרי שכ"ז ללמדינו בצורת השופר.

וכ"מ מרש"י (כו:) כמה דכייף איניש - בתפלתו, פניו כבושין לארץ, טפי עדיף, משום והיו עיני ולבי שם (מלכים א', ט), הלכך, בראש השנה דלתפלה ולהזכיר

יכול לייפותו משום חבוב מצוה ביפויים אחרי' כמו שציפו קרני שור של שלמי בכורים בזהב משום חבוב מצוה ה"נ אחר שאגדוהו למטה במינו שזהו ואנוהו של תורה חזרו ואגדו בגמוניות של זהב משום חבוב מצוה. ע"כ. ובעיקר דבריו צ"ע ממש"כ הגאונים גבי תוספת ההדסים והערבה בלולב יעו"ש ודו"ק ואכמ"ל. וגם כאן משמע שיש בדבר דין ואנוהו, ולעד"ן בעיקר דין ואנוהו היה נראה לומר דיש שני חלקים בדין ואנוהו, א' ייפוי המצוה והוא ייפוי שלתורה, ובזה אף אם יחשב בעיני בני האדם כאינו נאה לא נפק"מ כלל. ב' היינו ליפות כייפוי המקובל אצל בני האדם. ובמקום אחר בעז"ה יבואו הדברים בארוכה ואכמ"ל. ועכ"פ דברינו שייכי לכו"ע ודו"ק.

^{כז} ואף לד' הערל"נ י"ל כן, דאיהו לא בא רק לבאר הה"א ודו"ק.

^{כח} וכן ע"י בעיטור (עה"ד שופר צו.) שהביא שני המימרות הנז' וקודם לכך הקדים בזה"ל: 'חלק הראשון הכשרו'.

עקידת יצחק בא, בעינן כפופין, וכו'. עכ"ל. הרי שטעם דעקידת יצחק ללמדינו על צורת השופר בא. וכ"מ מס' החינוך וש"ר שהז' לעיל.

ומהשתא ניהדר לדינא ד'ואנוהו' די"ל שכל עוד היופי יבוא על חשבון ה'זכרון עקידת יצחק' אינו יופי של התורה, אבל בגדר הדברים מתי נאמר שיש חסרון ב'זכרון עקידת יצחק' יש להתיישב, ומסתברא שכל שינוי מתואר צורתו מחיים כפי שהיה בהעברתו יש בזה חסרון, אבל אם תוארו נשאר כמות שהיה רק מחליקים אותו לנוי על ידי נייר זכוכית וכיוצ"ב אין בכך חסרון. אמנם נראה שגם בהחלקה זו אם עושין לו הרבה עד שבליטותיו הטבעיות נשחקו לגמרי י"ל שגם בזה יש חסרון מאחר שצורת שופר האיל כך היא, וצורות שופרות אחרים חלקים המה. ולהסיר הלכלוך ומיני קליפות שנותרו בשופר נראה שצריך לעשות כן, מדין ואנוהו.

ומה שקצת עושים בצד הצר שתוקעים בו קצת שינויים להתאמתו לתוקע או שיקל על התקיעה וכדו' באופן שאין מפשיטים כפיפתו, נראה שלמרות האמור אין כל חשש בדבר. שהרי כך הוא סדר עשייתו של השופר ומוכרח שיעשו החור בשביל התקיעה, וע"כ גם שיפורו ועיבודו במטרה זו אין בכך כלום¹⁷.

וכן אם עושים רק חצי עיבוד לנוי ויש שיעור תקיעה במה שלא עיבדו, ואף אם אין שיעור תקיעה מאחר שיש היכר בשופר ש"ד. והיינו שהעיבוד לנוי בחלקו העליון של השופר דהיינו בחלק הרחב וכנ"ל.

שיעור הכפיפה לכתחילה

אכן לעצם שיעור הכפיפה דלכתחילה וכן למצוה מן המובחר, יש לעיין כמה הגדר בדבר, וקצת תימה בעיני שלא הוזכר מזה בפוסקים כלל.

אבל נחזי אנן, דהנה ניזיל בתר טעמא דבעינן כפופין דאמרינן דבר"ה כל דכייף טפי מעלי. ופרש"י שם ד"ה כמה דכייף איניש - בתפלתו, פניו כבושין לארץ, טפי עדיף, משום והיו עיני ולבי שם (מלכים א', ט), הלכך, בראש השנה דלתפלה, ולהזכיר עקידת יצחק בא - בעינן כפופין, וכו' עכ"ל.

¹⁷ לאפוקי ממה שכ' לדון בזה הרב השואל בשו"ת מנח"י שם, וגם מדברי תשובת המנח"י נראה שלא חשש לדבר רק לשינוי בעיקום השופר יעו"ש ודו"ק.

ובמאירי שם: ור' יהודה חולק בענין השופר לומר שבר"ה עקר המצוה בשל איל שהוא כפוף שאף הוא יום הדין וצריך לכפיית הלב ולשחיית הקומה עכ"ל.

ובחידושי הריטב"א שם גבי תעניות: ונעביר בכפופין משום הלכך כאגמון ראשו (ישעיה נ"ח) כאדם הנכלם ונחפר כי מעשיו הביאו לו צרה הזאת וכו' עכ"ל.

וכן כבר הבאנו את דברי הראשונים לעיל דבעינן שצורת השופר תהיה לסימן המזכיר לכפיית הלב והקומה.

וא"כ מהשתא יש לעי' בעיקר הענין בפסוק (ישעיהו נח, ה) הִכְנֶה יְהוָה צוֹם אֲבֹתָהוּ יוֹם עֲנוּת אָדָם נִפְשׁוֹ הִלְכָּהּ פְּאֻגָּמָן רָאשׁוֹ וְשָׁק וְאַפָּר יִצְיַע הִלְזָה תִּקְרָא צוֹם יוֹם רְצוֹן לָהּ.

ובמצודת דוד כ': הלכוף - האם מה שהאדם כופף ראשו למטה בהכנעה כצמח הגומא ויציע תחתיו שק ואפר וכי לזה תקרא לה' צום מקובל ויום רצון עכ"ל.

הרי שהכפיפה האמורה היא כפיפת הראש כלפי הארץ בהכנעה, וכן יש ללמוד מעוד מקומות שמצינו לשון כפיפה, וכגון במצודת דוד (תהלים קמה) לכל הכפופים - לאשר כבר כפפו קומתם עדי ארץ.

וכן עה"פ (שם קמו ח) זוקף כפופים - האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב המקום ב"ה זוקף אותם לעמוד זקוף ברום המעלה¹².

וכפיפת האגמון יש ללמוד עליה מהא איתא בברכות (כח:): ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה עולא אמר עד כדי שיראה איסר כנגד לבו, וכו' ע"כ.

וכ' בחידושי הרשב"א בברכות (כח:): עד שיראה איסר כנגד לבו, פי' ר"ה גאון ז"ל שיכוף את ראשו כאגמון שאז רואה איסר שהוא מונח בארץ כנגד לבו ולא שיחצה קומתו לשני חלקים ויכופינה כשהיא מוצבת וסימן לדבר הלכוף כאגמון ראשו דשמעת מינה דזהו מנהג כריעה וכשכופף צוארו ושוחה כמעט עד שיראה איסר שבארץ כנגד לבו נראה כפיפת אגמון. עכ"ל.

וכע"ז באבודרהם (שמונה עשרה): ורבינו הא"י פירש חיזרא הוא א' ממני הקוצים שמצוי בבבל שקורין אותו אל חזי"ר וראשו כפוף וכן יכרע שלא יכרע

¹² ועי' מש"כ עה"פ (תהלים עב) עפר ילחכו - ר"ל יכפפו קומתם עד לארץ להשתחוות לו כמו המלחך העפר שכופף קומתו עד לארץ.

מאמצע מתניו וראשו כפוף ועומד אלא יכוף את ראשו כאגמון ויכרע וזה כפי שפירש עד שיראה איסר כנגד לבו. עכ"ל.

והובא עוד בכמה ראשונים ובאור זרוע (ח"א קריאת שמע סימן כח): ובערך חיזרא פי' בשם רב האי גאון זצ"ל חזרא הוא אחד ממיני הקוצים [שמצוי] בבבל וקורין אותו אלחז"ר [וכריעה] שלא יכרע באמצע מתניו וראשו זקוף ועומד כברייתו בשחותו מחציו אלא צריך שיכוף את ראשו שיהי' כאגמון שכפוף ראשו שלעולם צריך לכוף צווארו ע"כ לשונו. עכ"ל. וכן הובא בהגמ"י (פ"ה מתפלה הי"ב אות פ') יעו"ש.

עוד נלמד ממש"כ בגמרא בסוכה (לא, ב')^{כח}: מיתיבי לולב כפוף כפות קוץ חרות עקום דומה למגל פסול. ופרש"י: כפוף - ראשו כפוף כאגמון, דומות לאיש גבן והזקן שראשיהן שחין וכפופין למטה. עכ"ל.

וכ"ה במאירי שם: היה כפוף כאגמון פסול ר"ל שראשו כפוף לגמרי וכו' עכ"ל. וכ"כ בשבולי הלקט סדר חג הסוכות סימן שנא): פי' כפוף, ראשו כפוף כאגמון. עכ"ל. וכ"כ ש"ר.

והנה ממה שהברייטא עצמה חילקה בין הכפות שהוא כאגמון לבין הדומה למגל מבואר שהכפיפת האגמון אינה רק בעיגול אלא יותר מזה ויל"ע מה הכוונה יותר. [יעו"ש בכפ"ת].

ויש להביא עוד ממדרש תהלים (בובר לה): אמר לו הקב"ה דוד מה אתה עושה לי, אמר לו אני אשבחך בכל אבריי, בראשי אני כופף וקודה בתפלתי. עכ"ל.

ולכאורה למדנו מכל הנך דוכתי שהכפיפה האמורה היא בראשו של האגמון ודומיא לזה כפיפת האדם^{כט}.

^{כח} אח"כ מצאתי להגרי"ד במברגר שם ג"כ השוה שני העניינים בזה יעו"ש.

^{כט} ועי' באוצר המדרשים (אייזנשטיין משיח עמוד 394): למה המעין דומה כשהוא יוצא מבית קדש הקדשים ועד מפתן הבית? בתחלה דומה לחוט של שתי, עד ההיכל דומה לחוט של ערב, עד החצר דומה לקרנים וליובלאי (שופרות), עד המזבח דומה לקרני חגבים, וכו'. ע"כ.

כפיפה כלפי הארץ

וא"כ מהשתא אם כנים דבריננו לדמותו לענין שופר וכמשנ"ת לעיל^ל, א"כ מאחר שלמדנו שהכפיפה של האדם היא כלפי הארץ, יתכן לומר שיהא מובחר אם יהיה השופר פונה לארץ מחמת הכפיפה כשנחזיק אותו כפי גידולו, וצ"ע^{לא}.

הדרגות בכפיפה

וכן נראה לומר שישנם כמה דרגות בכפיפה זו א, יש לומר שישנה כפיפה קצת והוא כמו שעושים הרבה שופרות היום, ואם נדמה זאת לצורות האותיות בערך הוא כאות ך כזה- ם או שכולו בעגול קצת כזה - ך. ויש כפוף יותר דהיינו בעיגול כמגל^{לב}, כזה - כ. ויש כפיפה יותר מזו שהיא כאגמון והיא מובחרת יותר שכופף גם ראשו, והיינו כעין אות ט או פ.

^ל ועי' בשו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קכ שכ' אף לדמות איפכא משופר לענין תפלה שיהא מעכב הכפיפה אליבא דהרמב"ם: עוד עלה ברעיוני לומר וכו' וא"כ י"ל דרך היכא דמתפלל כמו בכל השנה לא בכפיפת ראש וכו' אז י"ל דמדחין תפילתו אבל אם מתפלל בלב נשבר ורוח נכאה וכפיפות ראש הרי לב נשבר ונדכה וכו' כן י"ל. וא"כ הרי בש"ס ר"ה דף כ"ו ע"ב פליגי אי מצוה בשופר כפוף בר"ה או בפשוט וקאמר הש"ס מ"ס בר"ה כל כמה דכייף אינש דעתי' טפי מעלי ומ"ס כל כמה דפשיט אינש דעתי' טפי מעלי וא"כ י"ל דתלוי בזה דאם מתפללין ברוח נכאה י"ל דאין מדחין תפילתו וא"כ הרי הרמב"ם פסק פ"א מהל' שופר דאפי' בדיעבד מעכב שופר כפוף א"כ לעולם מעכב כפיפות ראש כמו בש"ס הנ"ל דזה תלוי בזה וא"כ בשום פעם א"א להתפלל רק בכפיפות ראש וכו'. עכ"ל. וכן עי' מה שדימה גם בהג' הגרי"ד במברגר על הטור ר"ס תקפ"ו.

^{לא} או בכל שופר שנפנה אותו כך בזמן תקיעתו. אך עי' מש"כ הרמ"א בסי' תקפה: וכן יהפוך השופר למעלה, שנאמר: עלה אלהים בתרועה (תהילים מז, ו') ומקורו מהרוקח וכ"כ מהרי"ל, ויעו"ש בפוסקים. והיה מקום לדון בזה ע"פ הטעם שכ' ואכמ"ל. ועי' לעיל הע' ולמשנ"ת שם י"ל עוד שמובחר הוא שיהא ניכר הכפיפה בשני צידיו, [ואולי בזה יש ליתן טעם בחילוק ל' המשנה דבשל יעל נקט ל' יחיד "פשוט", ואילו בכפוף נקט ל' רבים "כפופים" ללמד דבעין שני כפיפות, ואף דנקיט נמי זכרים, הוא משום דבעי לשנויי לישנא קלילא]

^{לב} עי' בתוספות יום טוב (ב"מ פ"י): כיפין - כתב הר"ב תקרה עשויה בעגול וכו'. ועל שם שהיא כפופה בעגול נקראין כיפין. לשון הלכוף כאגמון. עכ"ל. גם ממנהגינו לכנות את הכ'

עיקר הכפיפה בראש השופר

ולהאמור יש סברא לומר שכיון שעיקר הכפיפה היא בראש, א"כ אע"פ שלא תהיה הכפיפה גמורה כדרגה הג' הנ"ל, אלא רק כדרגה הא' הנ"ל, מ"מ יש לעשות את אותה הכפיפה בראש השופר ולא בשוליו.

וראש השופר היינו הצד הצר שבו תוקעין, שהרי הצד העבה הוא הצד המחובר לבהמה כידוע, והעליון מחיים היינו הצד הצר, הוא הראוי ליקרא ראש^{לג}.

וכן יראה מל' המשנה (שם ג, ג) שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו'. ע"כ. ומתאים שיקרא פי השופר בראשו, [ואם כי אינו מוכרח שי"ל שמצד מה ששם תוקעים ומציאים הקול נקרא כן].

וע"כ לפ"ז מה שעושים היום שמושכים את ראשו הרבה ואין בו שום כפיפה לכאורה נראה שהפסידו הענין הנ"ל.

סיכום העולה מהנ"ל

א. מין השופר - לכו"ע המובחר בשל איל, וכשר בשאר מינים דיעבד. ובד' הרמב"ם הפשטות שבשל איל הוי אף לעיכובא.

ב. בשינוי השופר מצורתו הטבעית, הנקרא שופר מעובד יש להחמיר לכו"ע. גם בחצי מעובד מהראוי לעשות עיקר העיבוד בצד הרחב ולא בקצר.

ג. בדרגת הכפיפה יש ג' דרגות למעליותא ולמצוה מהמובחר, אך לענין הכשר השופר, לכו"ע כשר אף בדרגא הנמוכה הנז"ל, ובפשוט לגמרי תלוי בשיטות הפוסקים, ובש"ע פסק כד' רוה"פ שבדיעבד ג"ז כשר.

כפופה ואת הך' פשוטה וכיוצ"ב יש ללמוד כן. עוד נראה ללמוד ממה שקורין הטעמים שופר הפוך וְ שופר הולך ודו"ק.

^{לג} ואין סברא לומר על צד העבה שמחמת מה שמחובר בראש הבהמה יקרא ראש השופר, וז"פ.

במנהג תימן בזה

והנה מנהגינו ידוע בכל נפת תימן ליקח שופר המסולסל ולברך עליו, וכמו שהביא בס' אבן ספיר (ע' קי"א), ובסע"ת (ע' צ"ט), ולמרות שאינו כד' הרמב"ם הנ"ל.^{לד}

וכן מהרש"י הלוי זצ"ל (בדש"ח ע' רס"ד) כ': השופר התימני מיחד בהדרו ויפיו, ארוך ומהודר, פתלתול ומחריד. י"א שהוא של חיה [אך לא של תאו כי אין לו קרן כזה] ודומה לשל דישון. וי"א שהוא של אילים הנמצאים בחבש, וכך העידו אנשים נאמנים שבאו משם^{לה}. עכ"ל.

אבל מדברי מהר"י צובירי זצ"ל (בכנה"ג ח"ג סי' נ"א ע' רמ"א-רמ"ג יעו"ש) נשמע, שאותם הי"א הראשון לא היו אלא איזה קצת עוררין שהכחישו מסורת אבותיהם, וכ' שקבלה בידינו מאבותינו ורבותינו שהוא מהאיל שהוא ממין

^{לד} ז"ל: שופר של ר"ה שהיו נוהגים לתקוע בו, ארוך וכפוף שתיים או שלש כפיפות וקולו צח ומחריד, יש אומרים שהוא של חיה הדומה למין הכבשים, על כן לא חשו לחומרתו [של הרמב"ם] שאין כשר אלא קרן הכבשים, יען ראו כי יש בשופר זה נוי מצוה בקומתו וקולו יותר מקרן הכבשים, ועד היום תוקעים תקיעת מצוה בשופר זה, עפ"י הוראת הגאונים שכל השופרות הכפופין כשרים לכתחילה עכ"ל, וגם מדבריו משמע שרומז לדעה אחרת [והיא כנראה המסורת שקיבל מפיו מהר"י צובירי זצ"ל ראה לקמן, והיינו שהוא ממין הכבשים לא של חיה]. ומעיקר דבריו משמע שמחמת שהיתה חיה הדומה למין הכבשים, הסתפקו בכך ולא חיפשו מין כבשים ממש. ועי' בקונטרס אמת ליוסף במאמרו של הגר"ע בסיס שליט"א (ע' 49-52) בענין זה ושם תמה על זה שלכו"ע המובחר הוא בשל איל. אכן לפי דברי מהר"ע קורח זצ"ל כאן מבואר שקיבלו כן ע"פ הגאונים שהכשירוהו לכתחילה, אמנם איני יודע לאיזה גאונים כוונתו וצ"ע. אבל פשטות הדברים שמחמת קושי השגת של איל הוי כשעת הדוחק שלכתחילה מותר ליקח כל המינים, וכמש"כ להלן מאבן ספיר, ואולי לכך כוונתו. [ויש להעיר שיפלא מש"כ בס' השופר כהלכתו לרב שטרן ב' הגר"ש מחפוד ועוד רב תימני אחר].

^{לה} אמנם קצ"ע שבכנה"ג שם מבואר שהיה איזה סוחר גוי שהעיד כן, ולא אנשים נאמנים, ושכל העיר תמהו על אותם שנסמכו על עדותו יותר מקבלת המסורת. ושמא היו שני עדויות וצ"ע.

הכבשים הגדולים, [והוסיף מהר"י צוביירי זצ"ל להוכיח מכמה מקומות מחז"ל שמצינו כה"ג], וכ"כ משמם הגר"א אריה שליט"א במאמרו בגליון הלכה ומסורה מס' 4 ע' 15, והוסיף שהיינו 'איל הבר', ושלפ"ז א"ש לכו"ע, יעו"ש. ומהר"י צוביירי זצ"ל הוסיף שכן קיבל מסורת זו גם מכמה מהר"ר עמרם קורח זצ"ל, וכן כ' גם הגר"ש קורח שליט"א בעריכת שלחן סי' תקפ"ו ס"א בהע' שמשמעות מו"ז בסע"ת כן^ל.

אך לפי המציאות שרואים בזמנינו^{לז} הנה ברור שהוא ממין האנטילופה, ממין הנקרא קודו [ראם אפריקני], שהם ממיני החיות הטהורות או ממיני העיזים, אך לא ממיני הכבשים^{לה}.

וגם אם נאמר כדברי אותם האנשים שבאו מחבש שראו כאלו ממיני הכבשים, קרוב לוודאי שראו תיש גדול שקרניו דומות לאלו, וכנראה שנתחלף להם מזה לזה.

גם עי' בס' הזכרון ענף עץ אבות (ח"ב ע' תתל"ד) ששאלו חכמי תימן בשנת התרמ"ט את חכמי טבריא (ה"ה מהרי"ד אבולעפיא, ומהרי"א בקיריה, ומהרש"ר אבולעפיא זכר כולם לברכה), על שופר זה וגם שלחוהו אליהם כדוגמה, והשיבום בזה"ל: גם אודות מין השופר שהביא עימו הרב השד"ר מהר"ר יחזקאל שאול רופא הי"ו, הנה מין השופר כזה שיהיה מהכבשים לא נמצא כו"ע במחוזותינו, גם מימינו לא שמענו כזה. הנה כי כן על מעכ"ת לחקור דבר אודותיו. ושלום. עכ"ל.

ובאמת שאי משום שיטת הרמב"ם לענין המין לא איריא, דהנה כ' בברכי יוסף (סימן תקפו א): מצותו בשל איל וכפוף וכו'. במקום שקבלו עליהם הוראות

^{לז} ושם הל' 'שהוא של חיה הדומה למין הכבשים'. ע"כ. וכ"כ בפנים ההלכה בעריכת שלחן שם.

^{לז} שיש גני חיות ותמונות וכיוצ"ב. וראה להלן תמונות ברורות המוכיחות כן.

^{לה} וע"כ מש"כ בס' קנין תורה ח"ג סי' ע"ח, והו"ד במו"ק הע' 569, ובפס"ת סי' תקפ"ו אות ב', שהוא מבהמת תאו שהוא מין בקר. ועיינתי שם ולא כ' כן רק בדברי השאלה במה שא"ל הסוחר יש להבין כן, אך דן שם ג"כ שמא הוא מבהמה טמאה, ולבסוף כ' כעוד צד שהוא מה'אקו' שהוא ממין היעלים שהם חיות. ועי' באנציקלופדיה (אביב ערך כבש), שיש כבשי בר שיש להם קרנים גדולות קרוב לשני מטר.

הרמב"ם אם אין להם שופר של כבש כפוף אין להם לברך בשאר שופרות. מורי הרב לה"ה בחידושו לרא"ם בספר נחפה בכסף דף קפ"ד.

ויש לפקפק, דכיון דאיכא דמאן דמפרש בדברי הרמב"ם דשאר שופרות כשרים, יכולים לברך, דהגם שפירוש מרן ודעמיה בדעת הרמ' נראה נכון, מכל מקום מידי ספיק לא נפיק, וכיון דשאר הפוסקים פשיטא להו דיברך, ויש להסתפק קצת שדעת הרמב"ם כן, כמו שפירשו שאר המפרשים, אינו בכלל קבלתם לסמוך על הרמב"ם. עכ"ל.

ועכ"פ איך שיהיה לא א"ש כלל מדין כפוף, ובין להרמב"ם בין לש"פ, וכל שכן שלא לכו"ע שאף אינימא דהיינו ממין הכבשים, וכי יתכן לומר שהוא האיל שמיירו בו בסוגייתנו, הלא לכאורה אין בו כפיפה כלל רק הוא פתלתול ומסולסל לאורכו^{לט}, ועיקר דינא הוא בכפופין, ומשו"ה שם אף לא הזכירו את השם איל רק 'זכרים כפופים'.

ועוד הרי אמרו (ר"ה טז.) למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידתו של יצחק וכו' ושם נאמר בתורה 'נאחז בסבך בקרניו', וקרן זו לרוב פשיטותה לא תסתבך באילן, והגם שאינו קושיא שיש לדחות שהיה זה מעשה שטן, עכ"פ הערה יש כאן.

ועו"ק ממש"כ לעיל מרש"י ד"ה והתניא שופר מיטלטל - לפי שכפוף ראשו, וראוי לשאוב בו מים ולשתות התינוק. חצוצרות - פשוטה, ואינה ראויה אלא לתקוע, והוי דבר שמלאכתו לאיסור, ואסור משום מוקצה.

ובנידו"ד הוי לכאורה כחצוצרות שהם פשוטות, ואינם ראויות אלא לתקוע, ובודאי אינו ראוי לשאוב בו מים ולשתות לתינוק. [מלבד מש"כ לעיל שעיקר הכפיפה היא בראש ובשופר זה אף הסלסול אינו בראשו כלל].

אלא ודאי בע"כ האמת ניתנת להיאמר שהמין של האיל האמור בתורה, היינו הידוע שיש לו קרניים כפופות ממש.

וא"ת מה נעשה שכבר נהגו, צ"ל שלא היה מצוי מצוי אצלם שופרות אחרים, או שהיו האחרים ביוקר רב והוי כשעת הדוחק, וכמש"כ כבר באבן ספיר שם 'באין להם שופר של איל או כי לא ידעו לעשותו', וע"כ סמכו בזה לומר תרי קולי א,

^{לט} [ומש"כ בסע"ת שם שהוא כפוף צ"ע, ומ"מ בע' צ"ט כ' שאינו כרמב"ם מצד שאינו של איל].

דדי בכפיפה כל דהו, כל שאינו ישר כסרגל. ב, דהוי משאר מינים ולא ממין האיל.

ומ"מ בזמנינו שיש להשיגם בנקל נראה שיש להחמיר בדבר לכתחילה^מ, עכ"פ בתקיעות דמיושב, ולכרך על של איל הכפוף, ויש לקיים המנהג בשאר תקיעות. ומ"מ הנוהג כן ורוצה להמשיך במנהגו גם בתקיעות דמיושב, אין למחות בידו שיש לו לסמוך על מנהג אבות.

ברוך רחמנא דסייען

איור של שופרות

שופר מעובד אשכנזי עם קצת כיפוף

שופר מעובד מרוקאי

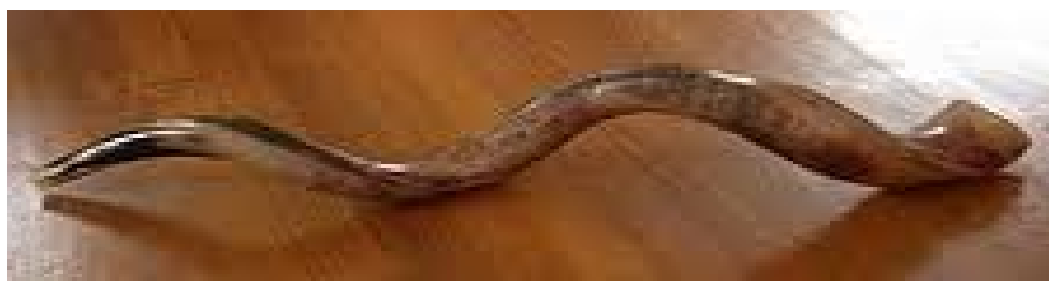
שופר מעובד ללא כיפוף

שופר חצי מעובד

^מ וכע"ז כ"כ הגר"ע בסיס שליט"א באמת ליוסף יעו"י שם, והוסיף ששמע מפי מגידי אמת שבעיר רדא"ע ג"כ דקדקו בזה למצוה מהמובחר.

השופר הנקרא תימני ראה להלן תמונות האנטילופות את הדמיון הברור לשופר זה

תמונות של מיני קרני הכבשים [אילים] הכפופים

קרן של יעל כפוף ממש בראשו

קרן של עז

איורים ותמונות של מיני אנטילופות וקודו

